

OLVASÓNAPLÓ

KÉT KRITIKA EGY KÖNYVRŐL

KOLOZSI TIBOR: *Szabadkai sajtó (1848—1919)*.

Életjel Könyvek 2. Szabadka, 1973.

RÉGI SZABADKAI ÚJSÁGOK

Természetesen nem az újságok írják a történelmet. Az ember alkotta, csinálgatta történelmét, még mielőtt megtanult volna írni. Az írás hosszú fejlődés vívmánya, nagy idők mutatója, de Gutenberg alig ötszázhusz esztendeje nyomtatta ki az első könyvet. Ennek a német nyomdásznak köszönhetjük, hogy a középkori levélújságok rendszeresen megjelenő sajtótermékek lettek. Az első hetilap német földön 1609-ben indul, 1711-ben Angliában napilap van, 1780 az első magyar nyelvű hírlap születésének éve és 1813 augusztusában lát napvilágot a Novine serbske első száma. Kolozsi Tibor könyve a szabadkai sajtóról az 1848-as polgári demokratikus forradalommal kezdődő, s az első imperialista világháború végével záródó korszakot tárja elénk. Rövid idő és mennyi eltemetett betű és milyen vastag könyv!

Még rövidebb a kor, ha leszámítjuk a császári önkényuralom tizennyolc esztendejét, amikor Szabadkán éjszaka volt és mozdulatlanság. Az 1867-es kiegyezés meghozta a politikai zsongást, ám a város népességének 94 százaléka ösfoglalkozási színvonalon rekedt külterjes mezőgazdaságból él. Nincs ipar, gyér a kereskedelem, fejletlen a közlekedés, az írástudatlanok részesedése pedig 82,1 százalék. (Újvidéken 66,7, Zomborban 76,8, Versecen 70,2 százalék.) Minden vajdasági város Szabadka előtt halad a kultúra és művelődés útján. Az értelmiség létszáma a művelt kereskedőkkel, iparosokkal és földbirtokosokkal együtt sem több kétezernél. Körülbelül ennyien vettek részt a közéleti küzdelmekben, hiszen a választásra jogosult polgárok száma sem érte el a háromezretet. Ez a szűk réteg hozta létre 1871-ben az első rendszeresen megjelenő hetilapokat.

Az »alkotmányosság hajnala« két pártra szakította Szabadka (szavazati joggal rendelkező) polgárságát — írták a későbbi évek hírlapjai. A Bácskai Ellenőr szerint (1880. november 11.) a porondon »politikai véleménykülönbségre mutató két oly tábor jelent meg, amilyent az ország Dózsa György óta nem látott«. A szenvedélyes Szabadság (1883. december 25.) mérsékeltebben fogalmaz és elítéli az 1867-ben uralomra jutott polgárság jobbszárnyát, mert »ők töltötték be az állásokat«. Iványi István a historikus hívős nyugalmával s nemesebb célokért lelkesülő, de gyakorlati cselekvésre kevésbé hajlamos kortárs aggodalmával az előkelő családok egymás közti patvarkodásának minősíti a hatvanas évek végét jellemző eseményeket.

A »két oly tábor« tulajdonképpen a balpártot és a Deák-pártot jelöli. Mindkettőben jómódú földbirtokosok és értelmiségiek voltak. És mindkettőben a földbirtokosoké a vezető szerep. Valójában a polgárság öt szá-

zaléka szakadt két pártra. Ők politizáltak és korteskedtek és a két párt között csak közjogi kérdésekben volt ellentét. Ezekhez a kérdésekhez a lakosság óriási többsége nem értett. A nagy többség tehát hallgatott, újságot sem vásárolt, hiszen többnyire olvasni sem tudott. Részben ennek köszönheti a szűk földbirtokosok és vagyonos értelmiségi réteg hosszú és viszonylag zavartalan uralmát Szabadka közéletében. A kiegyezés után létrejött osztrák—magyar vámközösség a földbirtokosoknak kedvezett: lehetővé tette Ausztria piacain a mezőgazdasági termények konkurencia nélkül való értékesítését, viszont ugyancsak konkurencia nélkül engedte az itteni piacra az osztrák ipari árut, s ez hosszú ideig gátolta Szabadkán a gyáripár fejlődését és a modern munkásosztály kialakulását. A társadalom polarizálódott, de az elnyomottak osztályöntudata rendkívül lassan ért. A sajtó az elnyomók érdekeit szolgálta.

Osztrák piacról a pénz földbirtokosok és gazdag kereskedők zsebébe csorog, ők pedig, belefeledkezve a jómódba, csekély érdeklődést tanúsítanak az ipari befektetések inánt. Az első komolyabb gyáripari létesítmény (Mácskovics Titusz téglagyára) 1877-ben épül, de csak tizenöt év múlva érdemi meg, hogy gyárnak nevezzék, miután svájci gépekkel korszerűsítik. Létrejönnek a pénzintézetek, s a gazdasági állapotok zömét »az ázsiai viszonyok« megszüntetésére költi az előljárásság: templomok, paplakok, kápolnák épülnek, s később sor kerül a közművekre, iskolákra, de ezek az építkezések alig hatnak a társadalmi szerkezet átalakulására. 1879-ben Szabadka 56 323 lakosából 820 értelmiségi (tanító, tanár pap, jogász, tisztviselő), 3108 földbirtokos, 613 haszonbérő, 2874 iparos (idegen munkaerőt alig foglalkoztató kézműves), 438 kereskedő (boltos, szatócs), 5621 (!) cseléd és 6490 napszámos. A szociális polarizálódás főleg az agrárnépességre vonatkozik: egyik póluson a napszámosok, szolgák, cselédek, zsellérek növekvő tömege, a másikon földbirtokosok és bérlők, középen az iparosok, kereskedők és értelmiségiek.

Ilyenek hát a társadalmi viszonyok és a kor sajtója, amelyről Kolozsi Tibor hatalmas mennyiségű tényanyagot tár elénk. Ez a sajtó a hatalom birtokosainak és várományosainak érdekét védi és szemléletét tükrözi, tekintet nélkül arra, hogy egyik vagy másik újság egyik vagy másik időszakban támada, vagy pártolta a városházát, képviselőt, kormányt vagy a parlamentet. Ezért nem lehet a dualizmus korának közjogi ellenzékiségeiből jelen és jövő számára »haladó hagyományokat« lepárolni. A kiegyezéssel megtört Bécs önkényuralma, tágabb tér nyílt a tőkés fejlődés előtt, gyorsult a termelőerők növekedése, s ennek eredményeképpen a társadalom osztálytagozódása, viszont olyan lényeges kérdések maradtak nyitva, mint a jobbagyság maradványainak felszámolása, a nemzeti kérdés, a felekezeti egyenjogúság ügye, a nagy adók és a katonatartás növekvő költségei, amelyek a kezdet kezdetén mély repedéseket okoztak a kettős monarchia falazatán.

Ezek a körülmények — különösen a nemzeti kérdés konkrét helyi vetületei — erőteljesen hatottak a város közéletére, a politikai csoportosulásokra és nem utolsósorban a sajtóra. Nem az újságok írják a történelmet, de az eszmék terjesztésében játszott szerepüket sem tagadhatjuk, és az eszmék visszahatnak a történelmi folyamatokra. A régi szabadkai újságok jelentős része a dualizmus láncolatossá válásának mélyülésével és a kort jellemző etatisztikus magyarosítás erősödésével táplálta a nemzeti kizárólagosság és nacionalista uszítás szellemét. A sajtó híven tükrözi a nemzeti kérdéssel szemben tehetetlen uralkodó osztályok jelszavas tobzódását és ezzel önkéntelenül is ártalmas előítéletek és téveszmék magvait hintette. A nacionalizmus folytonos bővülő újratemmelődése bizonyítja, hogy a nemzeti kérdés megoldására csak az az uralkodó társadalmi osztály alkalmas, amelynek nem érdeke a kizsákmányolás. A nemzeti kérdés tehát az osztályharc kérdése volt és ebben a vonatkozásban a polgári lapoktól a társadalmi viszonyoktól elvonatkoztatott humanista elvek hirdetésén túl többet várni sem lehetett.

Dersi Tamás írja *A magyar sajtó képeskönyvében*, hogy »a sajtó a harcban álló osztályok és rétegek ütközeteinek, polémiáinak szerepe és esz-

köze». A nyilvános szó eszköz az alapvető társadalmi viszony természetének leplezésére, vagy leleplezésére. Marx az osztályharc eszközt látja az újságban, Lenin pedig — többek között — kiemeli a kollektív szervezésre alkalmas szerepét. Ilyen értelemben osztálytársadalmakban az egymással szemben álló osztályok érdekeitől teljesen független újságok aligha létezhetnek. A független orgánumok iránti tévhitek táplálják korunkban is a »tisztá demokráciával« kapcsolatos ábrándokat és tágitják a teret a tőkés és egyéb manipulációk előtt. Kolozsi Tibor könyvének erényét sem érthetjük meg, ha mondandóját a kor sajátos osztályviszonyaitól elvonatkoztatottan akarjuk megérteni.

A dualizmus korában Szabadkának nem volt forradalmi munkássajtója. Csak e század tízes éveiben jelent meg a betegsegélyző közlönye, az első helyi érdekvédelmi munkásújság, amely azonban csak az eszmei mondanivaló mérsékelésével biztosíthatta zavartalan megjelenését. A hatóságok üldözték a munkások másol megjelentő, de itt is terjesztett újságjait; ebben részt vett a klérus, és részt vettek a magukat demokratikusnak nevező polgári lapok. 1885-ben alakult az első munkásszervezet, a betegpénztár előhelye; tagjai ellen a Terézegyházi plébánia részéről a legnagyobb vád, hogy a Népszavát olvassák. A polgári lapok a rendőrséget noszogatták, nézze meg a postán, hányan járatják a Népszavát. A támadások hisztérikus méreteket öltöttek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása után, amikor megkezdődött a városban a munkások szakszervezeti szervezkedése. 1894-ben például a Népszava és a szakszervezeti lapok majd minden számát elkobozták, az olvasókat folyamatosan zaklatta, üldözte a rendőrség. Ez így ment a múlt század alkonyáig.

A századfordulóra megnőtt a város (lélekszáma 82 122) és társadalmi szerkezete jelentősen átalakult. A gazdaságilag aktív népesség csaknem negyven százaléka mezőgazdaságon kívüli tevékenységekben dolgozott, a gyáripar 5060, a kereskedelem 1741, a közlekedés 1106 embert foglalkoztatott, ezenkívül a statisztika 2337 napszámot és 2211 házi cselédet mutatott ki. Nőtt a munkásosztály súlya Szabadka szociális ötvözetében, s az írástudatlanok részesedése ötven százalék alá esett. Változtak az osztályviszonyok, s ennek következtében a polgári sajtó is differenciálódott. A liberális polgárság szócsöveinek bíráló hangja egyre radikálisabb, a felekezeti sajtó viszont egyszerre támadja a »zsidó újságokat« és a »vörös szocialistákat«, s a növekvő zűrzavarba gyakran vegyülnek éles nacionalista kirohanások.

A századfordulón Szabadka közügyeinek intézésére 328 tanácstag volt hivatott. Ebből 189 — több mint ötven százalék — földbirtokos. Akár Lazar Mamuzić, akár Bíró Károly ült a polgármesteri székekben, a városi hatalom a földbirtokosok kezében volt. A földbirtokosokkal szemben 87 vagyonos értelmiségi és 47 gazdag iparos és kereskedő ült a tanácssteremben. Munkás egy sem. A hatalom sáncain belül a földbirtokosok és az ipari, valamint a kereskedelmi tőke képviselői között dült a harc a befolyásokért. A hatalom sáncain kívül nagy és egyre növekvő tömegek: a munkásság létszámát 14 500 lélekre becsüljük (eltartottakkal együtt körülbelül 30 000 lélek), hozzájuk tartozik 10 000 törpebirtokos (eltartottakkal együtt mintegy 25 000 lélek), továbbá a bizonytalan sorsú, mintegy 12—13 000 lélekre tehető kispolgárok, akik szintén nem gyakorolhattak hatást sem a városi, sem az országos politikára.

Századunk első évtizedében ez a hatalmas tömeg döngeti a várospolitika ódon építményét. Belül már nemcsak a hivatalokért megy a játék, hanem vállalkozásokért, befektetésekért, koncesszióikért. Közben a hatalom sáncain kívül egyre hangosabban követeli a nép a választójogot. Ilyen társadalmi adottságok között s ilyen politikai harcok közepette jelentkezik a szabadkai újságírásban az új, friss és radikális polgári irányzat, amelynek vezéregyénisége a fiatal Fenyves Ferenc. Az ő nevéhez fűződik a szabadkai újságírás csúcspontja az első világháború előtt. Fenyves Ferenc 1908-ban túllépett az ellenzékieskedő függetlenségek szűkülő körén, 1913-ban a munkásotthonban tartott előadásokat és — kevesen tudják róla — a szociáldemokrata párt szervező munkájában vett részt. Azonban először és utoljára került közvetlen kapcsolatba a munkásmozgalommal.

Jelképesen vele és a Bácsmegyei Naplóval zárul a szabadkai újságírás történetének első fejezete és ugyancsak vele és a Bácsmegyei Naplóval kezdődik majd a második fejezet, amelynek föltárását és megírását szintén Kolozsi Tibortól várjuk. A történelmet nem az újságok írják, viszont nélkülük nehezebb, sokkal nehezebb lenne nyomon követni a volt idők társadalmi-történelmi folyamatait. A sárguló lapok hatalmas mennyiségű tényanyagot tárolnak és sajátos üzeneteket továbbítanak a jövőbe. A szabadkai újságok története Szabadka helytörténetének és művelődéstörténetének szerves része. Feldolgozása közelebb visz bennünket a gazdasági történet megírásához és a társadalmi viszonyok fejlődésének teljesebb megértéséhez, mélyebb elemzéséhez.

Nagy munka van ebben a könyvben. A szerző rendkívül ellentmondásos korszakhoz nyúlt és teljességre törekedett. Az értő bírálat dönti majd el, hogy ez mennyire sikerült neki.

PETKOVICS KÁLMÁN

NÉLKÜLÖZHETETLEN FORRÁSMŰ

Előttünk van Kolozsi Tibor terjedelmes műve a szabadkai sajtó első időszakáról, a régi lapok története, kezdve a negyvennyolcas Honunk Állapotától a XX. század modernebb újságaiig. Ez a könyv voltaképpen felöleli minden egyes lapnak a történetét, amely Szabadkán megjelent az Osztrák–Magyar Monarchia bukásáig, tekintet nélkül arra, hogy csak rövid ideig élt, vagy pedig hosszú éveken át fenntartotta magát. Mert ebben a hetven esztendő felőlelő időszakban előfordult mindenféle eset, nemcsak különös, hanem szinte érthetetlen is. A Postakürt 1886-ban jelentkezett és mindjárt meg is szűnt, az 1896-ban indult Bácskai Híradó csupán harmadik számáig jutott el, egyes más lapok pedig évtizedeken át megjelentek, bár jelentéktelen volt a példányszámuk, és igen kisszámú az olvasóközönségük. Elegendő megemlíteni a Szabadkai Közlönyt, amely 1876-tól, a nehézségekkel dacolva, megszakítás nélkül megjelent egészen az első világháború végéig. Mindezek a lapok Kolozsi művében a maguk külön története keretében mutatkoznak. Mindegyik külön-külön elevenedik meg a szemünk előtt, beleértve azokat a körülményeket is, amelyek megindításához és megszűnéséhez vezettek, azokat a célokat is, amelyeket induláskor zászlajára tűzött, és a valóságos irányzatot is, amely megmutatkozott hasábjain. Valamennyinek kidomborodik a maga egykori politikai profilja, hála Kolozsi széles körű tájékozottságának. Ez különösen vonatkozik az úgynevezett politikai lapokra, amelyek a letétbe helyezett óvadék ellenében nyíltan kifejtették véleményüket, és amelyek ezt a megfizetett jogukat feltüntették alcímükben is (»Politikai napilap«, vagy pedig »Politikai, közművelődési és közgazdasági közlöny«). Ezeknek különleges figyelmet szentelt Kolozsi, beleillesztvén őket a városi és állami politika jól megvilágított keretébe. E lapok közül csupán egyeseket említék a kilencvenes és a kilencszázás évekből, amelyeknek a bemutatásával Kolozsinak sikerült felidéznie egy egész, széleskörűen kibontakozott mozgalmat.

Ezekben az években egyrészt megindult a haladó polgári reformokért, másrészt pedig jelentkezett az osztályjellegű munkásmozgalom, amelynek akciói egyre szervezettebbé és erőteljesebbé váltak. De nem ennek a mozgalomnak a sajtójáról van szó, hanem éppen ellenkezőleg, arról a sajtóról, amelynek az volt az alapvető feladata, hogy meggátoljon mindenféle haladó jellegű megmozdulást, és visszaszorítsa a szociáldemok-